

EKFRÄMJANDETS EXKURSION I SÖDERMANLAND 1997

Arne Mirton

Eken i det sörmländska godslandskapet och ädellövets roll i omställningsprogrammet, var temat för årets exkursion. Nyorganiserade Skogsvårdsstyrelsen Mälardalen stod som värd och arrangör. Den långa resan norrut hade möjligen avskräckt en del skåningar och blekingar, men i stället lockat desto fler medlemmar från närområdet, inalles ett 60-tal deltagare, som strålade samman på Aspö kursgård vid sjön Båvens strand.

Vibyholm

Väl framme vid slottet Vibyholm vidtog de sedvanliga välkomstermonierna. Först ut var representanterna för årets ex-

kursionsvärd, länsjägmästare Jan Linder och exkursionsledaren, jägmästare Nils Carlborg, som också presenterade fakta om Mälaregionens lövskogar i allmänhet och om Södermanlands 3-4000 hektar ädellövskog i synnerhet.

Ägaren och slottsherren, Sven Öberg, berättade mycket engagerat om slottets månghundraåriga historia och ägarsläkten Bonde. Han gjorde ingen hemlighet av att denna imponerande byggnad med tillhörande engelsk, romantisk park, som han förvärvat av sin svärfar, var en mycket arbetskrävande sommarbostad. Att den veckopendlade ägarfamiljen i stort sett

Figur 1. Kända och välkända ekfrämjare i ekplantering efter första gallring på Vibyholm. Fr.v. i förgrunden Cecilia Rooth, Björn Stenkvist, Erik Ståål, Arne Mirton, Rutger Larsson, Ulf Olsson, Olle Berglund. Foto: Boris Möllerström.

egenhändigt svarar för skötsel och underhåll imponerade stort på gästerna.

Av Vibyholms totalt 2000 hektar skog har cirka 200 hektar avsatts som skyddsbiotoper. 70 hektar är ädellövskog. Den årliga tillväxten, huvudsakligen gran, är 11 000 m³sk. 70-80% avverkas. Huvuddelen av godsets ädellövskog återfinns på den närbelägna Djurön, dit vi, efter en vederkvickande kaffestund på nedre slottstrappan, styrde våra steg. Här kunde bland annat studeras ekbestånd som anlagts och vårdats av Vibyholms legendariske, men dessvärre nyligen bortgångne skogsförvaltare, Friedel Weitze.

Ekjordloppa

En död eksolitär i det öppna beteslandskapet ledde in tankarna på ämnet ekskador. Många av deltagarna hade observerat omfattande missfärgning av ekbladen. Enligt skogsvårdskonsulent Bo Karlsson orsakades detta av ekjordloppan, en under normala omständigheter mycket ovanlig blå-grönskimmrande liten skalbagge, vars svarta, millimeterstora larver äter på ekbladen så att endast bladnerverna återstår. Angrepp av jordloppa betecknas av entomologerna som tämligen harmlösa och snabbt övergående. De har aldrig tidigare observerats i Södermanland, men väl på Visingsö 1859 och senast i dåvarande Uddevalla revir 1937.

Bokskog

I Djuröns enda och för trakten unika, 85-åriga bokbestånd efterlystes förslag till lämplig skötsel. Buden blev mycket varierande. Någon ville ersätta boken med annat trädslag på grund av dålig kvalitet och obefintliga naturvärden. Andra föredrog att behålla beståndet intakt som reservat eller park. Diskussionen antydde ett starkt lokalt stöd för reservatalternativet just med hänsyn till att

bokbestånd är rariteter i det sörländska skogslandskapet.

Ekröjning

Delar av det tidigare öppna beteslandskapet med dekorativa solitärekar på Djurön har successivt överförts till ekbestånd, anlagda genom sådd. I ett av dessa bestånd i övre röjningsåldern hade nytillträdde förvaltaren, Gerry Wahlqvist och skogsvårdskonsulent Hans Engdahl simulerat en teoretisk skötselåtgärd enligt förre förvaltaren Friedel Weitzes modell. Det innebar att 900 stammar per hektar kvarlämnats. Stamantalet vid 60-70 års ålder beräknades till 200 och slutmålet, vid 150 års ålder, till 60 stammar per hektar.

Det konkreta och delvis provocerande skötselförslaget fick avsedd effekt och snart gick diskussionens vågor höga. Erik Ståål hävdade att detta var en principiellt felaktig modell för ekskötsel. Man måste i ett tidigt skede utse de huvud- och mellanstammar som skall vara kvar större delen av omloppstiden och se till att just dessa får det utrymme som krävs. Övriga ingrepp i beståndet är av underordnad betydelse.

På en närliggande demonstrationsyta i samma bestånd hade stamantalet reducerats från 3.000 till 1.500 stammar per hektar. Åtgärden komplicerades av att grova, vidkroniga gammelekar fanns kvar och konkurrerade om utrymmet. Miljöexperten, Rolf Pettersson, medgav att alla gamla, grova ekar inte nödvändigtvis har höga naturvärden, och bör då lämna plats åt produktionsträden. Men vem skall betala den dryga avverkningskostnaden? Rolf poängterade också att naturvårds-ekarna helst skall vara solbelysta för att kunna utveckla sina kvaliteter. Därför är det skötsel och inte orördhet som bäst garanterar deras framtida status.

Ekallring

Exkursionskön ringlade vidare genom allt äldre, stamrika gallringsbestånd med uppkörda kronor och påfallande brist på småstammar. Enligt Erik Stååls diplomatiska tolkning var dessa bestånd en klenod som genom rätt skötsel och stamkvistning under en 7-8-årsperiod lätt låter sig omformas till idealbestånd. För säkerhets skull hälsade han de sörmländska ekskötarna välkomna till kurs i Blekinge.

Stamkvistning

Efter avslutad Djurö-vandring och lunch i trädslagsrik slottsparksmiljö demonstrerade Cecilia och Rolf Rooth moderna kvistningsredskap. Genom ergonomiskt riktig utformning och utomordentlig skärpa underlättar de i hög grad det obehagliga kvistningsarbetet jämfört med äldre redskap. Att åtgärden dessutom lätt i tiden bekräftades av en dansk undersökning, som visar att augusti - september är bästa årstid för stamkvistning av ek.

Kährs-aptering

140-årsjubilerande AB Gustaf Kähr använder uteslutande svensk råvara för sin tillverkning av ekgolv. Med nuvarande produktionsvolym förbrukas ca 60 000 m³ ek per år. Från medlemmar i Mälarenregionen fanns ett uttalat önskemål att få information om aktuell apteringsinstruktion och övriga krav på golvråvaran. Kenneth Arvidsson, Alf Eriksson och Henrik Andersson svarade upp med en uttömmande redogörelse för Kährs aktuella mättningsbestämmelser inklusive praktisk tillämpning på fällda stammar. Tarketts representant, Bo Björnestrand, var noga med att framhålla skillnaderna i de båda företagens klassning av råvaran. Med hjälp av ny teknik, röntgen scanning, kommer man i framtiden att kunna

betala mer rättvist för användbar volym. Samtliga inköpare var rörande överens om att "sparbanksekar" inte var intressanta för golvindustrin.

Ek på torv och lera

På ett låglänt avsnitt nedlagd jordbruksmark presenterades ett försök att etablera ek på torvjord med varvig lera som underlag. Planteringen utfördes, efter högläggning med grävmaskin, i omvänd torva 1990. Gropar och högar var så generöst tilltagna att deltagarna avråddes från att beträda området av säkerhetsskäl. Ekarna sattes i grupper om 9 plantor i 5 meters förband. Två plantor i varje grupp försågs med skyddsrör. Al användes som utfyllnad och planterades i kanten på groparna.

Resultatet var överraskande bra frånsett en del frost- och viltskador. Alens tillväxt var närmast imponerande, delvis beroende på högt pH-värde i leran på 2 meters djup. Den starkt förväxande alen hade redan försatt ekarna i akut hjälpbehov.

Sparreholms ekhagar

Naturvårdsområdet "Sparreholms ekhagar" utgörs av ett ca 90 hektar stort sammanhängande hagmarksområde som domineras av gammal, grov ek. Markägaren, Johan Lewenhaupt, inledde med en snabbpresentation av området. Tidigare planer på att plantera gran över hela arealen fick skrinläggas när ädellövskogslagen tillkom 1984. I stället bestämdes att området skulle restaureras med länsstyrelsens och skogsvårdsstyrelsens hjälp. Arbetet har genomförts i tre etapper sedan mitten av 1980-talet. Vissa delar av området ser därför idag ut som de gjorde på 1700-talet. Drygt 200 betesdjur håller marken i hävd. Mindre partier hävdas med slåtter. Under en kort rundvandring

Figur 2. En fallen jätte. Estetiskt vacker in i döden. Gudomliga beteshagen vid Båven på Sparreholm. - Bildtext & foto: Boris Möllerström

presenterade Rolf Pettersson några av hagmarksområdets höga naturkvaliteter. Samtliga åtta ädellövträdsdrag finns representerade. De äldsta ekarna är över 500 år gamla och mäter 8 meter i omkrets. Kärlväxter, spiklav, svampar och insekter, t.ex. läderbagge, tillhör det mest intressanta området har att erbjuda av flora och fauna.

Besöket i Sparreholms ekhagar avslutade första dagens exkursionsprogram. På Aspö kursgård vidtog senare på kvällen årsmöte och middag under traditionella och trivsamma former.

Heby

På Heby gård fick vi följande dag träffa det modiga ägarparet Lars och Ulrika von Engeström, som satsat nästan all sin åkerareal, 110 hektar, på omställning till lövskogsproduktion. Beslutet togs 1990 efter det att Lars brukat jorden i 28 år. Under 1992-93 maskinplanterades ca 280.000 plantor. Enbart plantkostnaden uppgick till 1,3 milj kronor. Det var huvudsakligen vårtbjörk, glasbjörk, poppel och al, men även ädellöv, främst ek, ask, fågelbär, lind och lönn. Hela arealen hägnades i två större och en mindre fålla med sammanlagt 9 km stängsel. Omställnings- och anläggningsstöd utgick med 26.500 kronor/ha för ädellöv och 22.500 kronor/ha för övrigt löv.

Planteringsresultatet har hittills varit mycket bra. En uppföljning hösten 1996 visade en överlevnad på i genomsnitt 90-95% för flertalet avdelningar och trädsdrag. Enda undantaget var områdets lägsta partier, ca 10 hektar, där överlevnaden, trots hjälplantering, var endast 60-70%. De allra glesaste fläckarna har lämnats för viltets behov. Frekvent förekommande viltskador vittnar om att såväl älg som rådjur inte har några svårigheter att forcera det uppsatta stängslet.

En promenad i delar av det enorma lövhavet bjöd bland annat på mycket vacker och växtlig björk. Framför allt hade den rakstammiga glasbjörken fått en mycket snabb start. I de ek-björkblandade bestånden hade därför eken uppenbara svårigheter att hävda sig, i syn-

nerhet som den dessutom var utsatt för frost- och vilt-skador. Med avsikt att skydda och dana eken var avståndet mellan ek- och björkraderna endast en meter, vilket ytterligare skärpte deras inbördes konkurrensförhållande. Erik Ståål m.fl. hävdade att maskinplanteringen lett till en olycklig teknisk styrning och att man i stället borde tillämpat 8 meters ek-förband med björkproduktion däremellan.

Cirka 11 hektar hade planterats med balsampoppel, 1.500 stammar per hektar. Avsikten var enbart energiproduktion under en 30-årig omloppstid, helt utan skötselinsatser. Genom att föryngra med rotskott skulle man sedan kunna räkna med fortsatt poppelproduktion under ytterligare två generationer.

*Figur 3. Ulrika von Engeström fick många goda råd av Cecilia Rooth inför skötseln av ädellövskogen på Heby gård.
Foto: Boris Möllerström.*

Plantor

Det omfattande planteringsarbetet på Heby gård utfördes av skogsvårdsstyrelsen. Plantleverantör var Larslunds plantskola, som sedan dess övergått till ny ägare, Svenska Skogsplantor AB. Det föranledde Lennart Strömberg och Helena Göransson att presentera det nya företaget och visa en del av aktuellt plant-sortimentet. Klimplantor av polsk ek och skånsk bok, odlade med luftspalt, tilldrog sig stort intresse. Förutom att denna planttyp föreföll mycket robust och vital utlovades snabbare etablering och tillväxt jämfört med konventionella plantor.

Ek och gran

En perifert belägen åkerplantering där ägaren ursprungligen tänkt sig gran-

produktion blev dagens slutpunkt. Av landskapsetiska skäl motsatte sig länsstyrelsen den föreslagna markanvändningen, och kompromissen blev en ekplantering med julgransodling som utfyllnad. Ekarna sattes i 5-meters förband med skyddsror på var 15:e meter. Planteringen utfördes 1989.

Detta något originella sätt att föryngra ek utlöste en hel del invändningar och tvivel. De fåtaliga och veka ekplantorna var inte alltid lätta att upptäcka i det granhav som på denna bördiga mark redan passerat julgransstadiet och övergått till gagnvirkesproduktion. Det hade uppenbarligen varit en klok gardering att i stället sätta ekarna i grupper om 4-5 plantor. Eftersom området var väl hägnat mot vilt

och med hänsyn till granens ekdanande förmåga bedömdes trots allt möjligheterna att kunna skapa ett vackert och högproducerande ekbestånd gynnsamma. Allt under förutsättning av hängiven och påpasslig skötsel.

I denna positiva anda avrundades 1997 års exkursion med tack till dagens mark-

vård, Lars och Ulrika von Engeström samt till exkursionsvärden, Skogsvårdsstyrelsen Mälardalen representerad av bland andra länsjägmästare Jan Linder, exkursionsledaren Nils Carlborg och nestorn, förre länsjägmästaren Ingemar Linné.

Figur 4. Skogsvårdsstyrelsen Mälardalen avtackas. F. länsjägmästaren Ingemar Linné, exkursionsledaren Nils Carlborg och länsjägmästare Jan Linder får presenter av Ekfrämjandets ordförande Gustav Fredriksson. - Foto: Ulf Olsson.